

ФЕНОМЕН РУСЬКОЇ СВЯТОСТІ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується феномен руської святості у творчості Тараса Шевченка. За приклад взято парадигму образів Бориса та Гліба у «Повіданні про святих князів Бориса та Гліба» невідомого автора та «Чтенії про життє і погублення блаженних страстотерпців Бориса і Гліба» Нестора Нестора. Акцентується увага на проявах елементів руської святості у поемі Т. Шевченка «Марія».

Ключові слова: Тарас Шевченко, поема «Марія», феномен руської святості, Борис і Гліб, агіографічна література, «Чтенії про життє і погублення блаженних страстотерпців Бориса і Гліба» Нестора, «Повіданні про святих князів Бориса та Гліба»

Агіографічні твори, які у києворуській книжності почали побутувати з XI століття, ознайомлювали середньовічного читача з новим незвіданим світом святості й оповідали чуда нещодавно обраної віри. Д. Чижевський пише: «Охрещення Русі здавалося сучасникам запізненным, християнізацією „в останню“ „одинадцятую годину“» [7, 93]. На час творення образів святих у свідомості християнської людини вже були закладені уявлення про морально-ідеологічні засади «обраних Богом». Проте парадигма образу святості була рудиментарною і потребувала більш чіткого окреслення. Метою дослідження не є пошуки посилянь на агіографічну літературу Тарасом Шевченком. Нас цікавитимуть прояви елементів давньої руської традиції в окремо взятих творах митця, зокрема феномен святості як найкращий репрезентант цієї традиції. Новизною статті є те, що у ній використовується новий підхід до розгляду творів Т. Шевченка і часткове співставлення з давньою літературою. Актуальність такого підходу у тому, що він дозволяє у новому світлі представити творчість Тараса Шевченка, відшукати те, на що дослідники часто не звертають увагу.

Для початку варто окреслити риси святості у часи києворуського Середньовіччя. Вважається, що Борис і Гліб були першими канонізованими святими у Київській Русі, а отже, їхні образи ще не встигли відчутти на собі обтяження політичним мулом і є найчистішими зразками середньовічного образу святих. Є два агіографічні твори, присвячені їм, – «Повідання про

святих князів Бориса та Гліба», автор якого невідомий, та «Чтеніє про житіє і погублення блаженних страсотерпців Бориса і Гліба» Нестора. В обох творах постає монолітний образ святості: Нестор не цурається зображення слабкості людської душі та духу, а у «Чтенії» святий до канонізації «вписаний» у людський рід, тобто є нарівні з іншими людьми і може мати такі ж недоліки. Це демонструє у творі рівність між людьми і показує, що бути зарахованим до лику святих може кожен. У «Повіданні» образ святості повністю ідеалізований і цим «відірваний» від простого люду. Парадигма «обраних Богом» постає як щось недосяжне і важкодоступне. Руські автори вдаються до утвердження святих через їх стриманість, віру і здатність творити чудо; образи сповнені трагізмом і релігійним героїзмом. Стосовно ролі канонізованих О. Сліпушко зазначає: «Роль святого у середньовічному суспільному і культурному житті ставилась дуже високо, адже тогочасний світогляд вимагав прикладів для наслідування. Це були морально-етичні орієнтири для суспільства. Образ святого фактично виконував роль зв'язку між земним світом людей і потойбічним, небесним світом. Кожен святий був обранцем із людей, належить світу Божественного. Кожен святий був уособленням певної риси, а їх система творить загальний образ морального ідеалу часів Києворуської держави» [5, 156].

Що ж для Т. Шевченка було релігією? Де починалася і закінчувалася його віра? На що спирався поет у міркуваннях про вище начало? Насамперед, щоб відшукати відповідь на ці запитання, варто чітко розмежувати поняття «церква» та «віра». У всі часи вони були діаметрально протилежними, хоч і дотичними до однієї теми – Бога. Два кінці однієї центрифуги крутяться навколо однієї точки, яка, по суті, є тим витокком енергії, що створює динаміку руху. І. Дзюба пише: «Шевченко не приймав офіційного православ'я – і як ідеологічний фундамент царського деспотизму, і як знаряддя духовного пригнічення...; відзначав роль, яку йому було відведено в колоніальній політиці царату» [1, 639]. Отже, Тарас Шевченко не визнавав церкву як посередника між людиною та Богом, тому що на той час вона була радше посередником царату з його ідеологічно-політичними інтересами і людини-громадянина як живого матеріалу для втілення цих інтересів. Проте релігійна тематика все ж не оминає твори Шевченка. Як зазначає О. Сліпушко: «Кожен митець іде шляхом пошуку. І цей пошук безкінечний. Врешті, він веде до Бога як основи буття і світобудови. Кожен шукаючий приходить до Бога як втілення Благодаті, Істини, Любові, давши власну інтерпретацію вічних ідей» [6, 116]. До своєї інтерпретації Бога Тарас Григорович приходить у поемі «Марія» (1859 р.).

Змальована звичайною сільською дівчиною, вдачею Марія не вирізняється від Катерини, наймички Ганни чи інших жіночих образів поета:

*«Марія в наймичках росла.
Рідня була. Отож небога
Уже чимала піднялась,
Росла собі та виростала
І на порі Марія стала...
Рожевим квітом розцвіла» [8, 602].*

Таким чином, перед читачем постає олюднений образ Богоматері, яка перебуває серед людей, з людськими проблемами і вподобаннями та з роду людського. Своєрідне правило трьох «Л». На перший погляд можна й не розглядити всю сакральність образу Діви Марії. І. Дзюба пише: «Неважко побачити, що приблизно в той самий час Шевченкове богочування і Шевченкові соціальні ідеали мали досить схоже спрямування» [1, 635]. Такий синтез не може видаватися нам дивним, адже усе божественне породжує людське, є його найвищим виразником, чимось на кшталт людини кращої з кращих. Але Шевченко вдається до інших маркерів, що утверджують її святість, першим з яких є самовладання. Тут варто звернутися до слів Л. Задорожної: «Самоопанування – наділяє людину особливою силою: не лише дарує їй здатність протистояти обставинам, але й вселяє віру у слово, а також наділяє здатністю вести за собою інших» [2, 461]:

*«І ти, як палець той осталась
Одна-однісінька! Такий
Талан твій латаний, небого!
<...> І ти, великая в женах!
І їх униніє, і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненным словом!
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії! Хвала!
І похвала тобі, Маріє!
Мужі воспрянули святисє,
По всьому світу розійшились» [8, 619].*

Шевченкова Марія знаходить у собі сили відчуті імпульс її Божого покликання, вона опановує свої почуття у моменти відчаю і горя, у ній пробуджується родова свідомість – її індивідуальне нівелюється перед обов'язком, Марія стає «воїном» віри.

У своїй праці Трохим Зіньківський зазначив: «В Марії поет знайшов змогу виразити сюжет, може в нерівній, але глибокій і людяній думці. Євангелісти, а за ними й усі поети християнські надавали Діві Марії роль пасивну і недбалу. Шевченко, навпаки, в сміливій інтенції, показує нам матір, що надихнула

малому Ісусові думку, що він стане спасителем усіх людей. Вона готує його до цієї великої задачі» [10], вона й продовжує її. У Шевченківській енциклопедії зазначається: «Згідно із церковною традицією Діва Марія у Шевченка – небесна заступниця людей, особливо знедолених, нещасних, але також і грішників» [4, 73]. Тому, розглядаючи смислові важелі слова у поемі Тараса Григоровича, бачимо використання цього символу не лише як код чи ключ до трансцендентного й вищого світу, це поводитир, те, що веде, а отже, очищає душі невірних. Чим не наведення на путь істини як у випадку останнього напутнього слова Гліба з «Повідання»? Це, по суті, одна й та ж спроба посягти Боже зерно, лише причини та умови інші.

Спостерігається у Т. Шевченка й релігійний героїзм, який виявлений у повній віддачі, в обранні життєвого шляху, кінцева дорога якого вірна смерть в ім'я Владики:

«Поніс лукавим правди слово!

Не вняли слову! Розп'яли!» [8, 618].

У киеворуській книжності релігійний героїзм – це здебільшого пасивна боротьба за віру, у якій борець показує свою смиренність та покірність перед Господом, стаючи прикладом для наслідування, а безстрашність перед смертю в ім'я Владики виступає як доказ нетлінності душі, існування небесного потойбіччя. Т. Шевченко розкриває перед читачем дещо іншу площину скорення. Кінцева мета Марії – це не смерть заради смерті, не смерть у знак сліпої вірності. Її життєва місія співзвучна з гаслами періоду європейського Середньовіччя, коли активно проводилася політика навернення до віри. Проте Тарас Григорович обирає більш гуманний шлях – силу слова. М. П. Гнатюк пише: «Шевченко виробив у своїй поемі нову концепцію образів Марії та її сина, – це борці за правду, «за волю святую», за народ» [3, 30].

Не можна оминати такий малопомітний елемент поеми, як плач чи сльози. У «Повіданні» та «Чтенії» плач символізує очищення перед смертю, адже і Борис, і Гліб помирають у риданнях. У сльозах герої «Повідання» моляться, просячи Владика прийняти їхню душу, і зі сльозами ніби омивають її, готуючи до вознесіння, через плач «змиваються» гріхи попередників і нащадків. Шевченкова Марія теж вдається до цього, але не так активно. Для неї сльози замінюють сповідь чи візит до церкви, тобто те, що може зняти з неї тяжкий тягар думок, проблем, гріхів, передчувань. Водночас бачимо уникання поетом церкви як осередку божого начала:

«Схаменулась

Я тяжко, важко усміхнулась.

Та й заридала. Полились

На цямрину святис сльози

*Та й висохли. А їй, небози,
Полегло»* [8, 614].

Наостанок, варто звернутися до способу викладу Т. Шевченком подій у поемі. Адже центральною постаттю є саме Діва Марія і все її життя: від початку дівування й майже до смерті. Але ж зображення життя святих – завдання життійної літератури. Ось ще один елемент, дотичний до руської традиції. «Події йдуть і розвиваються у формі легенди на початку у реалістичнім чисто людським і природнім, але в ідеальнім ідилічним змалюванні життя Марії, а далі ідилічна розповідь набирає драматичних компонентів легенди і життя святої душі» [9, 289-291].

Отже, у цій поемі Тараса Шевченка елементи руської святості не заховані десь у нетрях слів, вони лежать на поверхні й дуже виразні. Цікавим видається те, як легко влилися вони у творчість митця далеко іншої епохи. Ці елементи можна сміливо назвати інтертекстуальними та наскрізними в площинах літературних епох, але це не означає, що вони клішейовані. Вони здатні до модифікацій, що надиктовані добою та персональними перевагами поета чи письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
2. Задорожна Л. Історія української літератури кінця XVIII – 60-х років XIX століття: підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 479 с.
3. Гнатюк М. Поема «Марія» // Радянське літературознавство, 1974 р., № 3
4. Нахлік Є. Марія // Шевченківська енциклопедія в 6 Т, Т. 4. – К., 2013.
5. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.) : Монографія. – К.: Аконтіт, 2009. – 416 с.
6. Сліпушко О. Ідеал нового борця у поемі «Неофіти» Тараса Шевченка // Шевченкознавчі студії: збір. наук. праць. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. №13
7. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль: МПП «Презент», за участю ТОВ «Феміна», 1994, – 480 с.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар, – Харків: Школа, 2005. – 688 с.
9. Шевченко Т. Кобзар, Т. 1, Вінніпег, Канада: «Тризуб», 1954
10. У кн.: Зінківський Т. Писання. – Львів, 1896. – Т. 2.

Бурутина А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Т. Шевченко, Киев

ФЕНОМЕН СВЯТОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

В статье исследуется феномен святости в творчестве Тараса Шевченко. В качестве примера взята парадигма образов Бориса и Глеба в «Сказание о святых князях Борисе и Глебе» неизвестного автора и «Чтении о житии и погублении блаженных страстотерпцах Бориса и Глеба» Нестора. Акцентируется внимание на проявлениях элементов русской святости в поэме Т. Шевченко «Мария».

Ключевые слова: Тарас Шевченко, поэма «Мария», феномен святости, Борис и Глеб, агиографическая литература, «Сказание о святых князях Борисе и Глебе», «Чтении о житии и погублении блаженных страстотерпцах Бориса и Глеба».

Burutina A., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev

PHENOMENON OF RUSSIAN HOLINESS IN THE WORKS OF TARAS SHEVCHENKO

The article examines the phenomenon of Russian holiness in the works of Taras Shevchenko. The paradigm of images of Boris and Glib "The story (povidanni) of the holy princes Boris and Gleb" of unknown author and "The reading (chteniyi) of life and ruining blessed martyrs Boris and Gleb" of Nestor was taken. Attention is focused on the forms of the elements of russian holiness in Shevchenko's poem "Maria".

Keywords: Taras Shevchenko's poem "Maria", the phenomenon of russian holiness, Boris and Gleb, "The story (povidanni) of the holy princes Boris and Gleb", "The reading (chteniyi) of life and ruining blessed martyrs Boris and Gleb" of Nestor.